

Cases de Mequinensa, 1935.

Foto: Antoni Gallardo. Centre Excursionista de Catalunya

Les cases que es buiden

Per Krisztina Nemes

Al que vingui a enderrocar-la
(per a escriure a la porta de ca meva)

Enruna-la si cal,
però sense escarnir-la.
El que els teus ulls prendran per argamassa i pedra
és dolorida pell d'uns altres dies;
allí on sentiràs sinó el silenci
nosaltres hi escoltem les antigues paraules
Jesús Moncada

Aquest poema de Jesús Moncada és inèdit, el vaig trobar a l'arxiu familiar entre les notes de l'escriptor que amb cartes d'amics i lectors, articles retallats sobre Mequinensa i el recorregut literari de l'autor, fotocopies de documents originals, notariais etc., omplien les caixes de l'habitació petita al pis de Rosa Mari Moncada. L'any 2017, emperò, el llegat va canviar de casa per estar a la disposició d'investigadors a la Biblioteca d'Humanitats de l'UAB.

Jesús Moncada no escrivia versos, aquestes línies de una confessió tímida d'amor, un adeu concís a tota una vida per esborrar, representen una excepció rara en l'obra de l'escriptor. Vaig escollir aquest poema com a lema de la meua tesi doctoral sobre *Història i memòria del mite de Mequinensa* perquè segellen perfectament la relació íntima de l'escriptor amb la tragèdia de la vila. Car el que significa l'enderrocament de la casa per a una persona és la mateixa tragèdia que la

demolició del poble per a la comunitat dels seus habitants. Es veu que els vilatans que van intentar formular els seus sentiments de com era deixar enrere la llar de sempre, expressaven la mateixa relació íntima entre casa-identitat-pasat familiar. El llibre *Mequinensa "Lo Poble" El triste final de un pasado, la esperanza de un futuro 1956 -73*¹ conté varis testimonis que demostren que els vilatans sense ser poetes tenen el mateix llaç poètic i visceral a la vegada que els uneix a casa seva:

*"Nos arrancaron una parte de nuestra vida en contra de nuestra voluntad. Y nos impidieron tener un pasado. Porque si pudieramos volver al pueblo viejo, podríamos rememorar de forma tangible vivencias que ahora, nos resultan mucho más difíciles de retomar por falta de referencias físicas. Porque nos cortaron el cordón umbilical que a todos nos ata con el pasado. Ahora para recordar cosas que ocurrieron, solo tenemos la mente".*²

Abandonar la casa a les mans despietades que vénen a destruir-la és com lliurar un ser estimat a l'enemic. Aquest és un comiat final, sense retorn. Esdeveniments de gran importància com aquest requereixen grans paraules, i la solemnitat de l'ocasió i la magnitud de la tragèdia junts fan poeta de tothom. Les paraules de Ricardo Orús parlen també d'aquesta relació íntima amb la closca de la nostra vida, la casa. Per una raó estranya, la memòria necessita un suport físic. Les cases que coneixem i que ens coneixen es converteixen amb els anys en un territori de refugi final on ens podem tancar per amagar-nos de les vicissituds del món. Les cases són capaces de fer això perquè es buiden de gent i s'omplen de records. El principal suport físic de la nostra memòria és aquest lloc segur i íntim.

A les universitats antigues i després medievals en les classes de retòrica s'ensenyava l'art de recordar: la mnemotècnica. La base d'aquesta tècnica de memòria és que els continguts que cal recordar els hem de transformar en una imatge i, a continuació, posar aquestes imatges en un espai familiar, per exemple, a la nostra habitació, per connectar-les a objectes, i després n'hi ha prou amb caminar virtualment per aquest paisatge familiar i podem evocar fàcilment les coses

i els conceptes que creiem importants per a recordar. El mite fundacional de la tècnica de la memòria (*ars memoriae*) que podem llegir en els llibres de retòrica de Cicero i de Quintilianus³ està estretament relacionat amb la mort, ja que la primera aplicació es va fer necessària per poder rescatar la memòria d'unes víctimes morts en un accident. El poeta Simonides, que aplica l'*ars memoriae*, es salva amb l'ajuda divina perquè surt de la sala del banquet al precís moment quan de repent la teulada de la sala s'ensulsià i tothom assegut a la taula es queda mort, desfigurat e irreconeixible. La identificació de les víctimes es fa possible gràcies a la memòria del poeta que recorda l'ordre dels convidats a la taula del banquet. Tot i que el fet físic de la mort no pot ser canviat, el record ajuda a evitar la mort final i completa: l'oblit. Després d'una ensulsiada de l'espai vital que guarda les memòries "*solo tenemos la mente*".

I la ment ens salva, perquè com diu el poeta d'Alexandria, Constantin Kavafis "*La ciutat, on tu vagis anirà, perquè la ciutat ets tu*", i passa el mateix amb la casa. La ciutat i la casa en aquest cas són espais de memòria que ens identifiquen i ens fan les persones que som. Quan Jesús Moncada parla de la casa com "*dolorida pell d'uns altres dies*" antropomorfitza la seva llar, les parets guarden les històries que hi van tenir lloc i delimiten l'espai: de dins hi ha els nostres, a les afores els altres. Tal com la pell a la qual vivim: dins el jo, fora els altres. La dolorida pell aquesta guarda la història dels avantpassats que havien viscut durant generacions a Cal Grande i guarda també el nostre ser més íntim. Com afirma també Joan Margarit, la casa "*Ens protegeix i guarda el que hem sigut*", el destí senzill de cadascú en un món de la majoria de la gent on, en paraules de Crònides Valldabó, "*la única eternitat creïble i a l'abast és la vida quotidiana*". Tan quotidiana que "*mai no trobarà ningú:/ sostres on hem deixat mirades de dolor,/veus que han quedat, callades, en els murs.*" Ningú vol dir ningú de fora que no va compartir aquelles vivències d'amors, dolors, alegries i penes o la memòria de elles. Jesús Moncada també sap que allí on els de fora "*no sentiren sinó el silenci/nosaltres hi escoltem les antigues paraules*" perquè la casa està amarada de records i és capaç de evocar-los. Tal com afirma un altre testimoni de "Lo poble"

"Allí quedarán los recuerdos mejores. Los que no se pueden cargar y llevárselos en un carro o en un tractor. La esencia de las generaciones de antepasados nuestros que la habitaron. El aroma de aquel cuarto en el que vimos la primera luz, y dimos el primer suspiro al nacer. Las alegrías, las sensaciones, las tertulias, charlas y cuentos al lado del fuego, el amor vivido, el calor de hogar. También quedaron los temores, las tristezas y los

sufrimientos..."⁴

En general la gent no aprecia el valor de la quotidianitat, aquesta senzilla presència compartida amb els nostres, no som conscients com és de preciós el temps donat i viscut. Ens en adonem quan ja és tard i plorem el paradís perdut. Perdre la casa amarada de la nostra quotidianitat és un adeu molt dolorós. I això passa no només amb gent que té la seva ciutat natal expropiada, destruïda o inundada, sinó amb tothom que neix i mor en aquesta terra, perquè "*Cadascú és casa seva, la que s'ha construït/ I que, al final, es buida*". És veritat que a part de ser poeta vocacional, Joan Margarit era arquitecte professional i pot semblar que és per això que compara la persona humana a una casa.

'La casa'

Ens protegeix i guarda el que hem sigut.

Allò que mai no trobarà ningú:
sostres on hem deixat mirades de dolor,
veus que han quedat, callades, en els murs.

La casa organitza el seu futur oblit.

De sobte, un corrent d'aire i una porta
que es tanca amb un cop sec com un avís.
Cadascú és casa seva, la que s'ha construït.

I que, al final, es buida.

Joan Margarit

La identificació casa-persona, com hem vist abans, no és una característica exclusiva dels poetes-arquitectes, sinó que té arrels universals en els éssers humans. La casa és la delimitació d'un subjecte mitjançant un recinte, un tancament entorn del subjecte que ens dona la sensació de seguretat i d'harmonia. És ben sabut que amb l'edat la gent es tanca cada vegada més en el recinte conegut tant en el temps com en l'espai. Els vells que tenen dificultat a caminar i ja no surten gaire, encara són els reis o reines de casa seva on tot guarda l'ambient dels temps passats -uns temps quan ells encara eren "totpoderosos"- on els éssers estimats que ja no estan al món tenen el seu lloc, o almenys la traça de la seva existència. El temps de la casa de vells és un altre temps,

diferent de l'actual que corre pels carrers. De fet, sentir-se a casa no vol dir que no sortim sinó que ens sentim bé i còmodes allí on estem, i quan algú intenta fer-se a casa, intenta sentir-se bé organitzant l'espai entorn seu de manera més convenient. L'escriptor hongarès de Transsilvània, Áron Tamási té una trilogia el protagonista de la qual és un vailet, Ábel que ha de començar a treballar a les muntanyes de molt jove perquè la seva família és pobre. Viu sol en la selva dels Carpats, guanya el pa quotidià i quan es fa més gran va a buscar fortuna a Amèrica –un destí típic de molts milions de les regions més pobres del vell continent. Ábel guarda el seu optimisme i humor savi durant les peripècies de la vida i la frase que caracteritza més la seva fe indestructible és aquesta: “*Vam néixer a aquest món per trobar-hi casa nostra*”.⁵ El lloc on ens sentim a casa. Tot i saber que un dia aquesta casa es buida perquè la vida humana és més curta que la de la casa. El poeta hongarès, Imre Oravecz quan intueix el fi de la seva vida, utilitza la mateixa imatge de la casa buida. Aquest poema *Matí* és del seu poemari *L'arbre que se'n va*,⁶ que fa pensar en una dita hongaresa que segurament existeix en molts altres llocs del món: “*És impossible trasplantar un arbre vell*”. Això es diu parlant de les persones velles que insisteixen a quedar-se a casa seva fins a l'últim moment que puguin -una insistència a respectar per les generacions joves. Els arbres moren allí on estan, i si en el poemari l'arbre se'n va a poc a poc, és perquè és un recull dels versos de la vellesa del poeta-escriptor.

Matí

T'has despertat,
és hivern, ets vell i ets sol,
vas a fer foc, escombrar la neu,
t'és difícil entendre,
que encara ets viu,
somiaves una casa,
no hi vivia ningú,
era casa teva.

Oravecz Imre

Abans que la gent se'n vagi al viatge sense retorn, es trasllada sovint al país dels records i

reminiscències que es troba dins la profunditat del cada ser humà. Es tracta d'aquell espai i temps on ens hem sentit més sencers, naturals i feliços que sovint està relacionat amb l'edat d'or de la infància. La memòria dels pares en qui teníem una confiança total i genuí, s'incorpora en la imatge de la casa familiar. És el lloc on ens cuidaven i protegien, on érem part d'un ordre que ens envoltava i ens definia. Ja és prou difícil imaginar com es fa el viatge sense retorn, però és encara més difícil pensar en arribar al no res. Farem el viatge que tants milions han fet ja, i esperem que en arribar ens aculli la llar on estan els nostres. A l'antesala de la mort ja parlem més sovint d'ells o amb ells, tenim por de marxar, però confiem que ens esperaran i podrem recuperar la plenitud d'aquells dies quan el temps no passava, ni existia. El poema del gran poeta hongarès, János Pilinszky descriu precisament aquell anhel per la casa retrobada on el viatger troba la pau definitiva perquè la casa rep el seu fill pròdig que esperava amb les portes obertes.

Algun dia

Vaig buscar sempre la cullera vella, llençada
el paisatge pobre entaforat al calaix de sastre
esperant que algun dia les llàgrimes em rentin
i m'acollin de nou el vell pati, el silenci d'hores i
el murmur de casa nostra

Sempre,

Sempre desitjava tornar a casa.

Pilinszky János⁷

Tant de bo, que arribéssim tots al lloc esperat, i que el viatge no sigui massa dur.

NOTES

(1) Cubero, Carlos; Estruga, Batiste, *Mequinenza „Lo Poble”. El triste final de un pasado, la esperanza de un futuro* 1956-73, Zaragoza, Diputación de Zaragoza, 2016

(2) ibid 57, testimoni de Ricardo Orús Rodes

(3) Weinrich, Harald, *Léthé, A felejtés művészete és kritikája*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2002. p. 25-27.

(4) Cubero i Estruga, 83. testimoni de Batiste Estruga Oliver

(5) Tamási, Áron, *Ábel Amerikában*, Erdélyi Szépművéses cég, Kolozsvár, 1934.

(6) Oravecz, Imre, *Távozó fa*, Magvető, Budapest, 2015. La traducció dels poemes hongaresos al català són meves. NK.

(7) Pilinszky, János, “Egy szép napon”, in: *Szálkák* (1971-72)